

55.1

Р 64

Prof. N. K. Rozenberg.

Кат 2921

ЕШМЕ

Көчүргөн Оочарлань М.

NARZANA
1931 ç.

Bytöv dynjanь proletarlarь, birlesigiz!

38960 9-11 472
Prof. N. K. Rozenberg

Е Ş М Е

Көсырген Қосхарлап М.

Издание Карачаевского Областного Издательства.

Исполнено по заказу Крайнациздата.

КИСЛОВОДСК
1931 г.

55.1

P64

Пролетарии всех стран, соединяйтесь

Проф. Н. К. Розенберг.

СКАРЛАТИНА.

Перевод **М. Кочкарова.**

Лито Као № 73. Кисловодск, Типография Кар. Облиздата Заказ № 1265—2000 31 г.

Adamnъ carxъ, sanъ, dunjanъ volumuna yrenedi, dunjanъ qъjъnlъqlarъndan kesin saqlajdъ. Alaj bolsada çuqqan avruvlanъ çajlqanъna qarasañ,—ala adamnъ carxъn xorladъla, avrutadъla. Bir avrux bla kyresir ycyn, anъ xorlar ycyn, anъ ne zat volqanъn bilirge kerekdi. Anъ billik da, bilgenden sora ol zat adamqa xata etmezca saqlanmaqlıqda adamnъ oquvu bolsa, anъ çaşavu tьncxa, arıvqa ajlansa bolluqdu. Çuqqan avruvla qrallanъ icinde ullu qъjъnlъqla keltiredile, kёv adamnъ  ltyredile. Xalq kesini oquvuna biraz kyresir, bilimin  sdyryv, bu oquvnu tutxan adamlarqa boluşluq etmese—çuqqan avruvla dunjadan çenil tas bolmazla.

Eki çyz çyl mьndan alqa qrallanъ artъn etiv turqan avruvlanъ biri cecek volqandъ. Andan kelgen qъjъnlъq eminadan kelgen qъjъnlъqqa kesin ozdurmaqandъ. Sav elle, sav oblastla andan qъrlyv artlarъ boluv ketgendi. Endi busaqatxa çetgen zamanda, oquvnu, bilimni kycy bla, cecek qorquvsuz zat volqandъ. Cecek salmaqıq çanъ cъqqan zamanda xalq anъ saldırtıvqa unamaj—qallaj bir kyresgendi. Bu zat-xalqnъ qaraqlıqlıqъndan cъqqandъ. Anъ kivik eminda bu saqat dunjada burunca qorquvlu tyl-dy. Bu saqatda cecek salqanca zat, xolerge da salınadъ. Ol-adamnъ xolerden qutultadъ. Bılay bla oquv kyn kynden allъna varadъ, alaj bolsada endida kёv tьrly çuqqan avruvla, artıqsızda savijleni ysynde volqan, keslerineda alqan allaj çaraqan madar tavılmaqan vardъla. Bu tuqum avruvladan saqlanır ycyn, vılanъ ne volqanlarъn bilirge kerekdi.

E s m e.

Eşme bolmaqan çerni ysynde el çoqdu. Eşme çuqlanъь birda qalmajdъ. Xar kёzyv—kёzyu bla andan biraz adam avrujdu. Bir qavum zamanda alaj bolmaj avruv, bir elde tylesen, vytёv qralnъ icinde, vytёv qrallanъ icinde ullu çajyladъ. Alaj bolqan zamanda kёv adamnъ qъradъ, qrallaqa qъjъnlъq veredi. Avruv az-az vola turub, vylaj ullu çajylmaqlъq uc tyrly sьltavdan voladъ:

Birincisi—vu avruvnu bergen mikrov kycly yj-rev, qozlav başlajdъ. Nek bolqanъь alqъь anъ vu saqat kёzyvde alaj bilmejdile.

Ekincisi—ol çerde çasaqan adamlanъ carxlarъ ol avruvnu uvun kёtyrmej başlajdъla.

Ucuncysy—xalqnъ çasavu amanna ajlansa, ol ac bolsa, kereklişin tavmasa. Eşme savijle bla, ças adamlada volurqa ёcdu. Mъndan avrurqa ёc adamlar savijliklerinden başlav qaruvşuz voladъla. Ol tuqum savijle qansъz voladъla, ysleri caqarqa ёc voladъ, qarъnlarъ ullu voladъ, enişge salъnadъ, syekleri alanъ qъqъr voladъ, ala mukgur voladъla. Kece tyşlerinde sёlesyvcy, çьlavcy, qorquvcu voladъla, ol savijle tuvqan zamanlarъьnda da gitce volub tuvadъla.

Malla eşmeden avrumajdъla, ol sebevden vu avruvnu bergen bir adam, bir adamqadъ. Xalq tarlъqda çasasa—ol avruvda atъqda çajyladъ. Bir çanъьndan adam kesi qaruvşuz volub, ol avruvnu tavarqa xazъr voladъ, bir çanъьndan da anъ çasavu qъjъьn bolsa—avruvda artъq çajyladъ. Çerni vaşъьnda eşme bolmaqan çer çoqdu, alaj bolsada, anъ kёv bolqanъ suvuq çerlede, issi çerden ese kёv voladъ.

Eşme ne avruqandan savqa, neda adamnъ ornundan, çatxan yjynden, qoluna alqan zattyndan, savutundan çuqadъ. Avruqan adam çetgyrse, anъ tylъvu bla xavaqa tykyrygy cacyladъ. Ol tykyryk sav adamnъ tamaqъna xava bla keise—anъ avrutadъ. Adamnъ tykyrygyny cacyloqanъn keryrge syjgen, anъ sьnarqa boluqdu: avruqan adamnъ allynda bir arşьn caqlъ arlaq kyzgyny tutsa. Avruqan adam selesgen zamanda, çetkyrgen zamanda—anъ avzundan cacyloqan tykyryk ol kyzgyge suv bolub olturadъ. Doktorla ol suvnu alъv min kere nllu etken kезlykny,—mikroskopnu tybyne salъv qarasala, avruvnu bergen mikrovlaъ tabadъla. Bylaj bla çajylqan mikrovla, ol avruqan çatxan yjden qalqan yjlege çajyladъla. Andan sora tereze bla arbazqa çajyladъla. Avruqannъ kere kelgen adamlanъ kijimleri bla basxa yjlege varadъla. Ol avruqannъ qatъnda bolqan zatlanъ varъnada mikrov tyşedi: çan çavluq, qol çavluq, avruqannъ ornu. Bu avruvnu uvu—mikrovu adamnъ burun suvunda, tamaq suvunda kев voladъ. Çajylqanъda anъ ajtxanca ol zatla bla „xavaqa çajylъv—andandъ. Eşme icgen suv bla çajylmajdъ, çuqmajdъ. Aşarъq zatladan bek qorquvlu sytdy.

Avruvnu çañ zamanъnda avruv bek çuqadъ. Syt satylqan, neda syt savulqan çerde adam eşmeden avrusa, ol sytny qajnatmaj icgen savijle qalmaj avrujdula.

Avruqan adam qaqlъ çazsa, anъ qaqlъtъ bla avruv-çuqarъqdъ. Anъ qolunda çyrygen kitab bla da çuqarъqdъ. Eşmeden avruqan adamnъ terisi ketiv tevrese, ol da avruvnu bek çajadъ. Çaj zamanda cibinle avruqannъ ysyne qonub, andan savqa kесyv

avruvnu çuqduradyla. Bit, byrce, qandaqaj—alada bek çuqduradyla. Avruqan çatxan yjde it, kişdik var ese—alanь ysy bla da esme çuqarьqды.

Былајдан qarasаң, eşmeni çuqqan çollarь көbdyle. Sav adamнь төgereginde adam bolmaj bolmajды, adam bolsa, alanь icinde ol avruv çuqarqа çaravlu bir vөlek volады, anь kibik qaloqan çuqqan avruv-lada alaj bla çajьladyla, Avruqanнь kesin avruqan yjge keterib, anь yjyn, anь kijimin, anь qatьnda vol-qan zatлауь varьnda darman bla arivласаң—avruv çenil oquna toxdar.

Esme xar adamqа çuqmajды. Adamlань 100 den 40—сы mьndan avrumaj qalады. Alada kimdile desen: atalarь, analарь çаş zamanларьnda esmeden avruv, ikinci avrumazca volub, ol adetni keslerini savijle-rine da beredile. Bir qavum adamнь saviji былaj bolmaj avruqan көzyvyda volады—anь nek volqanь alqьn belgili tylды.

Qьbla çanьnda—çьль çerde çasaqan adamla bla, anь tuvrasьnda suvuq çerde çasaqan adamla bu av-ruvdan birca avrumajдыla, alanь çаşavларьda başxады.

Suvuq çerde çasaqan adamla qьs volub tevre-genlej eşiklerin, terezelerin eki qat etedile, suvuq kir-mezca zat çавьsдыradyla, anь kibik yjny төrt çanьnda begitedile. Alajetmeklikni sebebinden yjny xavasь az çyryjdy, kir volады. Ol çerlede qьs uzundu, kyn az tijedi. Ol çerlede adamlань аsaqanларьnda çavlu çьль bergen zat volады. Kijimleri aslamьna teri, sxarla volады. Ol tuqum kijim çuvarqа çaramajды. Anь ysynde kiri көv volады, kir volqan çerde mikroв da көbby. Былај bla былaj çerde esme сыqsa, ol ullu çajьladь.

Qəblə cəpəndə cəsaqan adamlan yjleri, kijimleri, asavlarə başxadə. Alada qəş qəsxadə, suvuq azdə, xar zamanda terezeleri acyla turadə, anə sevebinden yjny xavasə ariv voladə. Kyn kəbdy, anə tajaqlarə yjny icine tijiv anə icinde mikroblarən ɵlturedi, yjny ariv tutadə. Alanə kijimleri cəvula tururca cənil zatdan voladə. Qəblada cəsaqan adamla yslerinda cənil-cənil cəvadyla. Bu sevebdən ol qrallanə icinde esmə az cəryjdy. Asaqan zatlarəda alanə cənil zat voladə.

Ullu saxarlada mekamla tar voladəyla, adam qalən cəsajdə, asarəq cəjnaləv cətedi. Savijleni analarə emcekden cənil ajradyla, başxa zatnə asatəv başlajdyla. Bəljə bla ɵsgen savij qaruvlu bolmajdə. Ol tyrlə-tyrlə avruvladan avrurqa, alanə icinde esmedənda xəzərdə. Saxarlada sifilisdən, tuberkuləzdan avruqan kəv voladə, aladan tuvqan savij avruvcu bolmaj qalmajdə. Ysleri cəqarqa, cətelli bolurqa, icleri ɵterge ɵc voladəyla. Bu tuqum savijleni ortasənda esmə cəpənəv, qavranə ɵtxa atxan kibik təcərdi. Savluqu igi bolqan savijleda məndan avrujdula, əljə bolsada alanə avruvu tənəc voladə, avruvnu əla igi kɵtyredilə. Saxarda xəlq qalən, taqyr cəsaqanə sevebindən avruvda cəqarqa ɵcdy, cəjylqanəda artəq voladə.

Leningrad da 5 cəlnə icinde (1903—dən 1907 cəlqə deri) xar 10,000 adamdan 23¹/₂ esmədən avruqandə. Bytəv xəlqnə sanamaj cəş adamlanə sanasə (bir cəl volqandan başlav cəjyrma cəlqə deri), andanda kəv voladə. Xar on adamnə 3-sy—4-sy esmədən avrujdu. Avruqanlanə da xar 100 adamdan 10 su—20 sə ɵledi. Bəljədan qarasa—esmə xəlqnə bək qərqan avruvlanə biridi.

Uvaq ellede, doktorda, darmanda az bolqan çerlede, xalqnı bilimida, oquvuda az bolqan çerlede xar 100 adamnı 30-su bu avruvdan avrur öledile. Ne qadar adam çenil avruqan yjge tysse, ol qadar andan ölym az voladı.

Avrur çajılv, qızlv başlajdı; avrumaqan adamlanı aslanı avrujdu, qalqanı ajaq usynde qutuladı, vıljı bla avrur ızna ajlanadı. Eşmeni allı başlanıan zamanda uvu kyçly voladı, avrur ızna ajlanıy kızıvde anı uvu qaruvıuz voladı. Bu qacan bolsada kesi toxdarıqdı dev eki qolnu qojunıa salıv tururıa kerek tyldı. Doktor var eseda, qalqan xalq var eseda bu avruvnu toxdatırıa qollarından kelgen kibik bir madar eterge kerekdile. Bek igisi çenil oquna avruqanlanı avruqan yjlege qoratıv, alanı yjlerin, xavçykların darman bla arıvlasandı.

Eşme qallıaqa belgili bolqanı beş çyz çyldan artıq voladı. Busaqatxa derida bu avruvnu bergen mikrov belgili tyldı. Anı adamnı icine tysgeni adamnı tamaqında volqan vezlerini usy vladı. Adamnı tamaq vezlerine ol mikrov çetgenlej adam avrur başlamajdı.

Avrur çuqqandan tergev 6 kynden adam avrur başlajdı. Bir qavum adamla bir sutkadan, avrujdula, bir qaumlarıda 14 kyn turuv avruqanlarıda voladı. Esmeden avrur başlaqan vıljı voladı: 1) vezgek tutxanca qızlv, 2) tamaqı avrur—arı verı çutarıa qojmaj, 3) usyne qızıl uruv, 4) vojun vezleri, çajaq syjegini tyvunde vezleri kızıv. Savijni bir zatıda bolmaj, ojnav turqanlaj, eti qızlv başlajdı, çanıv bir kecege anı temperaturası 39—40 gradusıa deri minedi. Savij qızlv orunıa tysedi, bir kere, eki kereda qusadı, tamaqı avrujdu, etine qı-

зыl uradъ Eti qъzarъv vojnundan başlajdъ, andan çajaqларына, vytov sanларына көcedi. Bir sutka ortalardan ketgirnci çajyladъ. 1) Adamnъ eti uvaq-uvaq tamqasъqla voladъla, alannъ varmaq bla teversen, tas volub varmaqнъ alqanlaj daqъda vьjaqъnlaj qъzara-dъla. Adamnъ eti bu көzyvde qъзыl voladъ. Eşme qъjъn volsa alaj qъzarqannъ usyne uvaq-uvaq qan qujulqanсъqla qoşuladъ.

Adamnъ usy ol zamanda qъзыl-qъзыl tavla voladъ, adamnъ terisi ol zamanda qolan voladъ. Burnunu, avzunu төgeregi aqlaj qaladъ, qalqanъ varъda qъзыl volub. Eşmeden avruqan adamnъ avruvun tapъrqa ol zat volusluq beredi.

2. Adamnъ tamaqъ aslanadъ, vek qъзыl voladъ. Tamaqъnъ vezleri көbedile, ullu voladъla, arъ veri çutsa avrutadъ Adamnъ tamaqъnda, burnunu artъnda, ty-kyrygy, silegeji, көv voladъ, qalъn volub sozuladъ. Adam soluvun alqan zamanda ullu xъldajdъ. Alajdan aşılanъan burnunu icine көcse, adamnъ burnundan qan suv keledi.

3. Bir kynden, eki kynden çajaqъnъ tyvynde, artъnda vezleri aslanadъla, көbedile, avrujdula.

4. Avruv tevregen kynynden başlav avruqan sandъraq etedi. Qъjъn avruv volsa keceda, kyndyz da, alaj volmasa kece-den, kecege. Allaj sandъraqnъ zamanъnda avruqan orundan başъn atadъ, turub qacadъ.

5. Allaj avruqanъa adam qararqa syjmejdi. Çanъv, vişiv, көzleri qъzarъv adam tapъmaj, soluqan soluvu xъr-xъr etiv, qatъ ьъсxав, qusarqa tartъşъv. Ici kye turqanlaj tamaqъndan qorquv suv icmej, qolcuqlarъ bla suvnu arъ teveriv. Sekiriv orundan turub, qacъv,

avzundan, burnundan qan suv kelib, beti көбүв, қызарғв; avuz, burnu төгереги ақарады. Bu tuqum volqanь, avruv қыян bolsady.

Törtynsy kynynden baslav adamнь usynde caqqanь ызна ајланьв, ақарғв теbrejdi. Tamaqьнда, tamaq bezlerinde қызарқань бу kezyvde da ketmejdi. Tilini bişiv turqanь arivlanady, tili nanьq kibik qьv qьzy bolady.

Besinci kynden baslav qьzqanь az volub başlajdy. Segizinci kynyne qьzqanь toxdajdy.

Tamaqьнь qьzarqanь, sarqalqanь 8—10 kyn varady. Bezlerini көvgeni besinci kynden ызна ајlanady, alaj bolsada eki ыьqqa deri igi volmajdy.

Usyny caqqanь 8—10 kynden gabyşur volub, oltanьq, oltanьq volub, aqьv tebrejdi.

Avruvnu қыян, тыс volqanьн ылај вa viledile: usyne urqan caqqanь qara mor ese, adamнь qulaqlarь, burnunu usи вa, varmaqlarьнь usи suvuq ese, ala көksyl esele, adamнь caqqanьнь usy вa varmaqьнь vardьrsaң—ol sarqьldьm tamqa qoja ese—ol avruv қыян avruvdu.

Adamнь caqqanь qara—mor volqanь, anь burnu, varmaqlarьнь қыьрь suvuq volqanь volady eşmeni uvu kyçly volub, adamнь çyregи andan qaruvsyз volmaqlьqdan. Anь kibik adamнь tamaqь kyçly qьzarғв, ol qьzarqanьнь usyda sarь qotur volub—ылај volsa, olda ol avruvnu kyçly volqanьна saqatьqdy. Ылај volub tebrese, anь tamaqь aman et volub, ciřiv başlajdy. Ol көzuvde vojun bezlerida kyçly aslanьв, alanь yslerinde terisi tesiliv çara volady. Ылајqa tebregegen adam ol avruvdan qalmajdy—ol andan segizinci—onuncu kynyne ölyv ketedi.

Alaj bolmaj adamnъ ysyne saqqanъ ariv qъzy ese, kesida ycyncy, tertyncy kynde cъqqan ese, tamaqъnъ qъzarqanъ az ese, anъ ysyne tysgen sarqalqanъ da az ese, bojnunda bezleri bek kœvmegenesele, az aslananese—ol tuqum esme œltyrmejdi, andan avruqan igi voladъ.

Avruvnu al kœzyvynde bek qorquv bolqanъ—avruv tamaq vla qulaqqa cavsа, qulaqъndan irin keltirse, bojun bezleri irinlesele, aslansala—bu zamandadъ. Andan sora adamnъ bileklerinde, qollarъnda cikleri kœvedile. Alaj bolmaqlыq qorquvlu tyldy. Ycyncy kyny vla altъncъ kynyny ortasъnda qulaqъ buzulurqa œcdy. Qulaq alaj bolsa adamnъ qulaqъndan uzaq—uzunnu irin keliv turadъ, anъ artъda kœvysyне adamnъ saңbrav etedi. Bojnunda bezleri segiz-on eki kynden aslanъrqa œcdyle. Bezle aslansala, ala irinlesele alanъ çarъrqa kerek voladъ.

Bu zatla bolmaj avruqannъ al kœzyy ariv varsa—ol 8—10 kynden igi voladъ. Alaj bolsada bu kœzyvde avruqan qovuv keterge bolluq tyldy. Ol avruv başlaqandan ycyncy ыъqda esmeni uvu adamnъ byreklerine savъv, alanъ avrutuv, adam andan œlyv keterge bolluqdu. Bu sevevden esmeden avruqan adam kesin kycly saqlarqa kerekdi, qovmaj çatarqa kerekdi. Byrek avruv ne çenil oquna œltyryv keterge bolluqdu, neda eski savхъn voluv, adamnъ savluqun taş etedi.

Adamnъ sijdigi ycyncy ыъqda az voluv kynden bir stakan, neda bir çarъm stakandan artъq bolmaj başlajdъ. Adam tœrt, bes stakan suv içedi, sijdigiva ajtxanъbъzca az voladъ. Sijdikni beti ana qan qoşulqandan sarъ voluv turmaj qъzy voladъ. Ol qan, sijdikge aslanъan byrekleni icinden cъqadъ. Byrekni ici

aşlanıv, ol gabaşur, gabaşur bolub qovadı, anı sijdik çuvub vyrekleni icinden cıqaradı. Avruqanıv sijdigin mikroskop degen, mıñ kere ullu etken közlyk bla qarasañ, bu zatlanıv varında köyerge voladı. Avruqanıv sijdigin qajnatıv qarasañ, anı tyvıne bir aq zat olturadı, aña velok dev ajtadıla. Ol gakgıñıv aqıv kiviک bir zatdı. Kesida velok qannan cıqadı.

Avruqanıv orundan qovarmaj çatdırsañ, anı aşda syt, şeker, pirinc vasta, köget zat vılsa, alanıv usyneda aña kerek bolqan darman verilse—ol adam eki, uc ıjıqdan igi voladı. Anı sijdigi aslam bolub baslajdı, sijdikni beti sarıqıa ajlanadı, sijdik bla velok cıqqanıv toxdajdı, vyrekleni aşlanıvıv igi voladı.

Alaj volmaj, adam asdan, savdan tıjılmaj, orunda çatmaj, kesin baqdırmaj tursa—anı vyreklerini avruvu amanıa ketedi. Sijdik azdan az bolub, cırtıa, cıqmaj toxdajdı. Sijdik qandı tıjılsa adam baslajdı: qusub, baş töğerek ajlanıv, soluvu toxdav, köly ketiv. sallarıv tartıvıv, sanlarıv tartıvıvmaqıv kövden-köv bolub, adamıv tıjıvıvıa, övgelerine qanıv suvu cıqıv—andan ol avruqan ölyv ketedi.

Adamıv vyrekleri avrusa qanıv suvu sijdik bolub, kesini birgesine adamıv carıvıvıvıv aña kerek volmaqan zatlanıv cıqarıv ketmejdı. Qanıv suvu adamıv sanlarıvıa çajladı. Adamıv beti köbedi, qalqan sanlarıvıa köbedile. Adamıv icinde qalqan kir zatlarıv çyregine cavadıla, anı qarıvsuz etedile. Adam ne qadar köv tuz asasa, neda tuzlu xant aşasa anıv sanlarıvıvıa suv kev tıjladı, ol sebevden vyregi avruqan adamıa xantıv tuzsuz etiv berirge kerekdi.

Esmeden avrusala adamları varьььььda byrekleri avrumajdı. Bir qavum zamanda esmeden 100 adam avrusa aladan 90 adamny byrekleri avruqandı. Kəbysyne 100 adam esmeden avrusa byrek avruv aña qosaq volub aları 8—10 adamnda tavxandı. Munu ne den ылај volqanı belgili tyldy, alaj volsada aslamьna byrek avruvdan avruqan çenil orundan qovsa, aşdan saqlanmasa voladı. Xar bir zatdan da saqlanıv turqan adamları byrekleri avruqqa voladı. Mьңa basxa ajtuv tavmajla—arı terisi caqьv, avruv, sav zamanьndaca qulluqun tolturmaj, ol eterik qulluqnuda byrekle etiv—andan avrujla byrekle degen volmasa. Andan sora esmeni uvu byrekleni buzadı, olda, bu arı allьnda ajtxan zatyьььda bir volub,—byrekni avrutxan ala volurla dev doktorları kevy isge alaj qarajdı. Adamny bu ajtyla kelgenca byrekleri avrusa—ol adamny etida qьzmaј qalmajdı. Adam avruv başlaqanıьndan sanav ысuncy ьььqda arı byreklerinden sora çanıьdan aјlanьv vojun vezleri, avruqqa voladı, çikleri, ыsy caqьv, çyregi qaruvьsuz volub ыtəv sanlarь qьzьv—bezgek tutxanca volub. Alaj volsada bu zatla alaj qorquvlu tyldyle.

On kynden adamny qьzqanı toxdamaj vara ese ol arı qanıьna tyşgen bir tyrlы streptokok atь volqan mikrovdan volluqdu. Esmeden avruqan adamny tamaqьnda, burun suvunda ol mikrov tavьladı. Adamny tamaqьn ciritgen, vezlerin irinletgen mikrov da oldu. Adamny qanıьnda ol mikrov kev çajьlsa—ol adamny qьzqanı toxdamajdı, terisine qan qujuladı, etinde çer çerinde irin cacьravuqla cьqadı, vezleri kəbedi, talaqь ullu voladı. Ылај ыla avruqan amandan amanңa ketiv, artь əlyv ketedi.

Tyz adetindeca bolqan eşme ылај varadъ: allъ qъzъv, kyjъv, bişiv avruqan kezuvу 8—10 kyn, ekin-cisi—qъzqanъ toxdav, vaşxa zatъda volmaj turqan kezuvу—10 dan—17—19 cu kynne deri, ycuncу—avruv-nu qoşaqларъ 18—19 cu kynden 30 cu kynne deri, tertyncу igi bolqan kezuvу 30 dan 42 ci kynne deri. Ылај ыла eşme altъ ыъqanъ varadъ. Ol altъ ыъqdan qavuşuru aqъv voşajdъ, em artxa gavuşuru tabanларъ ыла, qol ajazларъndan aqadъ.

Bek igisi avruqannъ qъsxa voluv avruqan yjge qoratmaqъqdъ. Savijleni biri avruqanлај qalqanларъn andan vaşxa yjge aъъrъrqa kerekdi. Avruqan yjge ke-tiv voşaqandan sora, ol çatxan yjny, anъ icinde vol-qan xavcykny varъnda darman ыла arivларqa kerekdi. Andan sora avruqannъ birgesine bolqan adamlanъ da bir 6—10 kynne qalqanладan aъъrъrqa kerekdi. Ullu saxarlada bir adamnъ yjynde allaj avruqan cъqsa, anъ bytev yjdegisin vaşxa patarqa cъqaradъla, anъ yjyn darman ыла arivлајdъla, avruqannъ kesin avruqan yjge qoratadъla.

Avruqannъ avruqan yjge keterirge volmaj ese, anъ çatxan yjy vaşxa volurqa kerekdi. Ol çatxan yj ыла qalqanла turqan yjny ortasъnda bir voş yj volur-qa kerekdi. Avruqanna qaraqan adam galoş kijiv, ysyne xalat kijiv, avruqandan cъqqanлај alanъ teşiv—alaj tururqa kerekdi. Başъnda ne busxul vork, neda çavluq volurqa kerekdi. Avruqannъ kiri sulejma de-gen darman ыла qatъsdrъrъv ajaq çoloqa qyjyladъ. Yjny arivлаqan zamanda çibigen busxul ыла syrtyv, vuqu etmej ылај eterge kerekdi. Yjny kirinde qaqt kesek, busxul kesek var ese—alanъ otqa salъv kyj-dyryrge kerekdi. Avruqannъ çatxan yjy madarъ vol-

qan kibik ullu bolurqa, kirsiz, çarǵq bolurqa kerekdi. Avruqanǵa qalaj qararǵıǵıń xaraǵın doktor ajtır. Cecek salqan kibik, esmeden saqlarqa da bir zat cıqqandǵ. Ol zat ıy tırly bolıv etiledi; 1) adam esmeden avruqandan sora, anǵ qanından alıv, anǵ qujadıla, 2) atxa esme ıvnu salıv, ekinci atnǵ qanından salalla, 3) streptokok degen mikroblanǵ ot bla ɵltıruv alanǵ cecek salqanca saladıla. Bılaı bla cecek salqanca salıǵan adam 2—3 ıy ajnǵ ol avruv cıqmazca bolıv saqlanadı. Bu sebevden bir çerde esme cıqaese—alajda andan qorquv bolqan adamlaqa munu saldıbrıqa kerekdi. Saqlarqa salqandan sora da bu zatnǵ esmeden avruqan adamlaqa saladıla. Ol darman salıǵan avruqan salınnımaqandan tınc qutuladı. Bu vaqarqa dev salqanlarǵ buvaladan avruqanǵa buvala darman saldırqanca bir zatdı.

Esmeni vaqmaqlıq qıjın tıjıldı: avruqan 24 kınny qovmaj çatarqa kerekdi. Avruvnu allında tımaqın saıqasın, ıojun bezlerine kompress salsın (busxulnu cıbitiv, sıqıv etini ısyne, anǵ vaşından çavlu qaqtı, anǵ ısyne mamuq, soqura varında bir zat bla tışından vaılasın. Bılaı etiv salqan kompresni xar 8 saqtadan aısdursun) tilin arıvlasın, bir kın qalıv bir kın cılv suvqa salınsın. Avruvnu allında aсарıq syt, kisel, suvsun zat ne qadar kɵv. Et, et sorpa ne kesek da cıruv boluq tıldı. Qızqanǵ tox-dasa avruqanǵa bu ajtıloqan zatladan sora verirge boluqdu: gardos, bısgen cavaq, bir ıjıqda eki çolqa tauq et, buzov et, gакıǵnı sarısn, çanǵ çav, aq ɵmek. 17 kından ol zatlanǵ varında tıjıv 23 kınne deri quru sytge salıbrqa kerekdi. Munu etmeklik vırekleri avrur dev qorquv anǵ ıcyndı, 23 kından

sora byreklerini xatasъ çoq ese, qalqan asarqlanъ da berirge bolluqdu. Alaja avruqan kynynenden baslav 24 kynne deri xantqa ne kesekda tuz salırqa bolluq tyldy, kycly zatnda (purc, şibizi kibik) berirge bolluq tyldy. Avruqanğa esme darman ol ajtylqanca salırqa kerekdi. Qyzqanъ ketgenden sora eki kyn turuv ycyncy kynde çybъ suvqa sala turmaqlyq avruqanğa ullu xajırdъ.

Eşme bergen mikrov alqan belgili tyldy. Belgili bolmasada, ol kev zamannъ avruqannъ xavcykle-rinde, çatxan yjynde saqlanadъ. Andan sora anъ adam kesi avrumaqanlaj—çajadъ, avruqannъ qatъna barsa, qolu bla, ajaqъ bla, kijimi bla, bu xıjsavdan eşmeden avruqan adam avruqan yjde, çatsa anъ qatъna savlanъ qojmajdyla. Bu zatъn kyclu çuqqanъnъ sebebinden bek saq bolub avruqannъ savdan ajırqa kerekdi. Bılj bla saqlansa, avruv çenil toxdar, şkol-lada, øksyz sabijleni øsdyrgen yjlede esme cъqsa bek saq bolub avruqanlanъ savladan ajırqa kerekdi, alaj bolmasa sabijle şkoldan bytøv elge çajarqa bol-luqdula. Şkol sabijleni bytøv teşindirib qararqa kerekdi. Alanъ ortasъnda terisi gabuşur ete turqan, eşmeden igi bolqandan sora, var ese, anъ şkoldan tıjarqa kerekdi. Bılj bla saq bolub avruqannъ savdan ajırsaң—avruv toxdar.

Bytøv çamaqatъnъ, elini xajybъ ycynда adam bıllaj avruvqa saq bolurqa kerekdi, doktorqa bildirirge borcudu, em da ol ajtxannъ toltururqa kerekdi, alaj bolmasa bytøv xalqqa, kesini başyna da qıjъnlyq-nъ keltirir.

№ 47568
Бағасы 04 к.

Цена 04 к.

Н. П. 2.

На Карачаево-Балкарском языке

Перевод — М. Кочкарова—СКАРЛАТИНА